

Híd a csend és a hangok világa között?

Szemléletformálás segítőkutyákkal a hallássérült személyek társadalmi beilleszkedése érdekében

A cikk a hallássérült személyek pszichoszociális helyzetének ismertetését követően kutatási eredményeink és tapasztalataink alapján kidolgozott újszerű társadalmi szemléletformáló eszközöket mutat be: (1) segítőkutyák bevonásával tartott óvodai, iskolai és munkahelyi társadalmi szemléletformáló programokat, illetve egy, a (2) segítőkutyák világáról szóló mesekönyvet.

BEVEZETÉS

(1) Kutatásaink során – a NEO Magyar Segítőkutyá Közhasznu Egyesulet munkatársaival együttműködve, négy lábú társaink bevonásával – nem fogyatékos gyermekek számára tervezett társadalmi szemléletformáló programunk hatásait mértük fel a „rendhagyó osztályfőnöki órák” eredményességére vonatkozóan.

(2) Az általam írt *Kuku és barátai – Ismerjük meg közösen a segítőkutyák világát!* című mesekönyv célja a segítőkutyák és fogyatékossgal élő gazdáik mindennapjainak bemutatása volt – Kuku, a hangjelző (hallássérült-segítő) kutya szemszögéből. A 44 oldalas, vidám illusztrációkkal teli, ismeretterjesztő mesét tartalmazó kiadvány elsősorban óvodás és kisiskolás gyermekek számára készült, igaz történetek alapján. Ez a korosztály még nagyon nyitott, természetesként kezeli a sokféleséget. Így ezek az élmények azért is fontosak, mert általuk fejlődik a gyerekek empátiája, számukra nem lesz tabu ez a téma, amiről amúgy nehéz lenne őszintén beszélgetni. Mivel a mesekönyv hallás-, mozgás- és látássérült szereplői rendszeresen tartanak segítőkutyájukkal társadalmi szemléletformáló programokat, a gyermekek számára így még hitelesebbé válhatnak ezek a történetek.

Tapasztalataim szerint a hangjelző kutyák – a fizikai és lelki segítségnyújtáson túlmenően – hozzájárulhatnak a hallássérült személyek aktivizálásához és társadalmi beilleszkedéséhez, amelyeket legújabb, igényfelmérő kutatási adataink is alátámasztottak. A participatív és emancipatív kutatási paradigmákkal összhangban személyes élményeimet is megosztom a tanulmányban, nemcsak a konkrét vizsgálati eredményeket.

MOTIVÁCIÓIM

Súlyos hallássérüléssel születtem. Családom, gyógypedagógusaim és tanáraink hosszú, évekig tartó munkájának is köszönhetően tanultam meg szájról olvasni, beszélni – a lehető leghatékonyabban kihasználva minimális hallásmaradványomat is. Tizenhat éves koromban hallásjavító műtetre (cochleáris implantáció, CI) került sor. Személyes érintettségem okán is érdekelnek a hallássérültek társadalmi beilleszkedésével kapcsolatos kutatások.

Hallássérültként és gyógypedagógus-szociológusként is számos eltérő véleményel találkoztam a hallássérültek kommunikációs lehetőségeivel (pl. hangos beszéd, jelnyelv), a megfelelő nevelési-oktatási formájával (pl. többségi vagy speciális intézmény) és a segédeszközök (pl. hallókészülék, adó-vevő készülék, CI) használatával kapcsolatban. Ezek olyan horderejű választások a hallássérültek életében, amelyek minden egyén esetében alapos megfontolást igényelnek, és számottevően befolyásolják társadalmi integrációjuk sikerességét is. Bár az egyéni különbségekre mindig tekintettel kell lenni, az eltérő életutak ellenére sok közös problémánk van (pl. kommunikációs nehézségek, érdekvédelem). Szabadidőmben a NEO Magyar Segítőkutya Közhasznú Egyesület munkáját segítem alapítótagként és önkéntesként a hallássérült-segítőkutya program és a társadalmi szemléletformáló tevékenységünk koordinálásával. Mindennapjaimat két vizsgázott hangjelző kutya könnyíti meg, főleg amikor nem viselem a hallásjavító készüléket (pl. éjjel). Kuku már idősebb hallássérült-segítő kutya, őt követte a „pályán” a fiatal Mák.

Az 1990-es évek óta jelenlévő participatív és emancipatív megközelítés támogatja a fogyatékossgal élő és a nemfogyatékos partnerek közös, egyenrangú munkáját a kutatásokban. Ha a fogyatékos személyek társaként vesznek részt a kutatásban, participatív kutatásról beszélhetünk. Emancipatív kutatás esetén az érintettek irányítják, vezetik az egész folyamatot. Mivel ezen irányzatok tudományos szinten fontosnak tartják a személyes vonulat bemutatását is, a cikkben én is beszámolok az átélte tapasztalataimról (Bergold, & Thomas, 2010; Marton, 2014; Sándor, 2018).

A HANGJELZŐ KUTYA MINT REHABILITÁCIÓS LEHETŐSÉG

A világ számos országában széleskörűen elterjedt a hallássérült-segítő kutyák képzése, „akik” hangok (pl. gazda nevének szólítása, babasírás) és zajok (pl. ébresztőóra, kopogás, csengő, riasztó) jelzésével megkönnyítik, biztonságosabbá teszik gazdáik életét. Ha valamilyen zaj hallatszik, a kutya először megkeresi, hogy mi történt, majd érintéssel figyelmezteti a gazdáját, és elvezeti a zaj forrásához, azt pontosan megmutatva (pl. ajtón vagy ablakon kopognak). Magyarországon még kevésbé ismert a hallássérült-segítő kutyák munkája (1. ábra).

A Magyar Terápiás és Segítőkutya Szövetség Egyesület (közreműködő szervezet) nyilvántartása szerint hazánkban jelenleg mindössze 9 hangjelző kutya dolgozik hivatalos minősítéssel, míg például 181 vakvezető kutya segíti a látássérült gazdája mindennapjait (2018. márciusi információk). A statisztikai adatok azt is alátámasztják, hogy hazánkban a látássérült és a hallássérült személyek segítőkutyákkal való

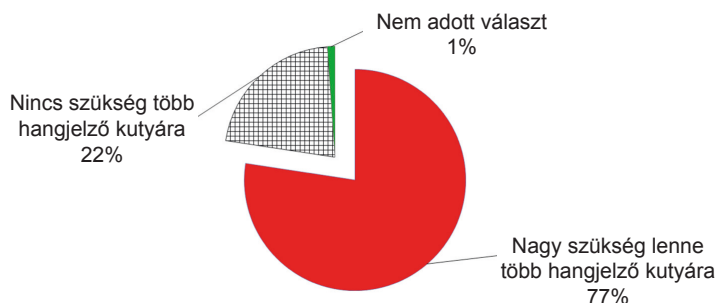

1. ábra. Mák jelzi az üzenet érkezését (fotó: Varga Dávid)

ellátottságában – más, e téren fejlettebb országokhoz képest – nagy „aránytalanság” fedezhető fel. Például az Egyesült Királyságban, csak az egyik, 1982 óta működő *Hearing Dogs for Deaf People* kiképző központban évente 140 hallássérült-segítő kutyát képeznek ki és jelenleg 965 hallássérült-segítő kutya könnyíti meg a gazdájuk mindennapjait! Éves költségvetésük 8,731 M GBP (kb. 3milliárd Ft) (forrás: Hearing Dogs for Deaf People, www.hearingdogs.org.uk).

A NEO Magyar Segítőkutya Közhasznú Egyesületnél (NEO MSKE) végzett korábbi igényfelmérésünk eredményei szerint ez az új lehetőség kedvező fogadtatásra talált hazánkban a hallássérültek körében (Loványi, & Mányik, 2011).

Egy általam témavezetett szakdolgozat 381 hallássérült személy választ feldolgozó kérdőíves vizsgálata is megerősítette ezeket a kutatási tapasztalatokat (Molnár, 2017). A kitöltők nem rendelkeztek hallássérült-segítő kutyával, mégis 77%-uk jelölte be, hogy véleménye szerint Magyarországon nagy szükség lenne több hangjelző kutyára (2. ábra).

2. ábra. Hangjelző kutyák szükségessége Magyarországon, hallássérült személyek megítélése szerint (Molnár, 2017)

Egy ilyen speciális képzés, hasonlóan a többi segítőkutya-típushoz, hosszú ideig tart (1,5–2 év) és nagy felelősséggel jár. A hangok bejelzésének megtanítása viszonylag egyszerű feladat, azonban mindezt megbízható stabil munkává formálni már sok és kitaró gyakorlással lehet (Hoffman, 2013). Először meg kell tanítani a kutyának, hogy melyek a gazda számára fontos zajok, utána azt, hogy milyen szituációkban kell dolgoznia. Például ha szól a telefon, azt otthon, nyugodt környezetben, sőt zajos bevásárlóközpontban vagy az utcán közlekedve is be kell jeleznie. Azonban autóban, ha a gazda vezet, mindez már tilos, hiszen ekkor a kézbitetés (a leggyakoribb jelzés) balesetveszélyes „mutatvány” lehet. Egy-egy zaj esetében a jelzés módja is változhat, például a vészhelyzet (pl. tűzjelző) egyezményes jele az, hogy a kutya lefekszik. A képzés másik alappillére az, hogy önálló kezdeményezésre kell tanítani a kutyát, hiszen a hang megszólalásakor magától – mindenféle külső „utasítás” nélkül – kell jeleznie a gazdájának (pl. a mozgássérült-segítő kutyák „parancsot” hajtának végre: „Hozd a kosarat!”).

A kutya „mérete” gyakorlatilag mindegy. Míg például egy vakvezető kutyánál ez fontos kérdés, addig egy hangjelző társ esetében csak a gazda igénye határozza meg ezt. Egy apró öle is tud nagy segítséget nyújtani. Időnként a kis méret nagyon praktikus, ugyanakkor bizonyos szituációkban igen hasznos lehet egy nagy kutya tekintélyes megjelenése is. Kicsi vagy nagy kutya egyre megy, az azonban alapkövetelmény, hogy szükség esetén mindig ott lehessen a gazda közelében, hiszen csak így tudja ellátni szerepét – mivel ők nem csak otthon vagy az utcán dolgoznak. Például egy siket vagy nagyothalló személy esetében a tűzriasztó jelzés érzékelésében egy szálláshelyen is fontos szerepe lehet a segítőkutyájának (Loványi, & Mányik, 2012). Ezen célok érvényesüléséhez a hatályos jogszabályok különböző jogosítványokat biztosítanak a segítőkutyák gazdáinak a társadalmi beilleszkedésük megkönnyítéséhez. Már a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény is kiemeli, hogy a fogyatékos személyek a segítőkutyájukat bevizethetik a közszolgáltatást nyújtó szerv, intézmény, szolgáltató mindenki számára nyitva álló területére (7/C. §). A 2009. december 11-én hatályba lépett, a segítő kutya kiképzésének, vizsgáztatásának és alkalmazhatóságának szabályairól szóló 27/2009 (XII. 3.) SZMM rendelet is különféle jogokat biztosít a segítőkutyát alkalmazó személyek (gazdák és rehabilitációs kutyakiképzők) számára. A jogszabály – a teljesség igénye nélkül – felsorol alkalmazhatósági helyekre néhány példát: közforgalmú tömegközlekedési eszköz, üzlet (pl. élelmiszert árusító üzlet, vendéglátóhelyek), bevásárlóközpont, piac, vásár, szálláshely (pl. szálloda), játszótér, közfürdő (pl. strand, uszoda), állatkert.

Természetesen egy hallássérült-segítő kutya nem hivatott pótolni a hallókészülék vagy a hallásjavító műtét (pl. cochleáris implantáció) funkcióit, de kiválóan kiegészítheti azokat. A hallássérülés súlyossága és típusa eltérő igényeket támaszt a kutya képzésével kapcsolatban: napközben a nagyothalló és a hallókészüléket viselő vagy cochleáris implantált gazdáknak kevesebb segítségre van szükségük, mint a siket sorstársuknak, de este a készülék kivétele után a kutya szerepe már esetükben is előtérbe kerül (hiszen alvás közben a gazda nem érzékeli a fontos zajokat).

Annak érdekében, hogy – a hangok és zajok jelzésén túl – jobban megismerhessük a hallássérült-segítő kutyák jelentőségét a mindennapokban, a következőkben felvázolom a siket, illetve nagyothalló személyek néhány általános pszichoszociális jellemzőjét és a közösségről szóló néhány megközelítést (Loványi, & Perlusz, 2016).

NEM CSAK KUTYA – A TÉMA RELEVANCÍÁJA

A halláskárosult személyeknek többféle okból is meg kell küzdeniük a mások által történő elfogadásukért. Ezek a szempontok többféle csoportba sorolhatóak. A szociális tényezők közül kiemelhető a társadalmi izoláció és a környezettel való csökkent mértékű kapcsolatteremtési képesség. A tanulási tényezők közül jelentős a nyelvi és a tanulási nehézség az akadályozott információáramlás miatt. A professzionális életben jellemző az alulfoglalkoztatottság és a munkahelyi problémák, a gyakori félreértések – a rosszabb kommunikációs készség következtében. A pszichológiai faktorok széleskörűek, de valamennyiben elsősorban emocionális zavarról és a módosult, illetve szegényesebb énképről beszélhetünk (Wayner, & Abrahamson, 1998).

Érzelmi reakciók a kommunikációs problémákra

A hallássérült személyeknek nagyon sok olyan kihívással kell szembenéznük, amivel a hallóknak nem. Ki kell fejleszteniük hatékony megküzdési stratégiákat az élet problémáinak, a mindennapos stresszhelyzeteknek a megoldásához. Minden egyes személy másként tudja kihasználni hallásmaradványát, és egyénenként különböző a hallásfigyelmük is (Wayner, & Abrahamson, 1998).

Az alábbiakban egy táblázatban foglalom össze a hallássérült és a vele kommunikáló (jól halló) egyén lehetséges érzelmi reakcióit a nehézkes kommunikációs helyzetekben (1. táblázat):

1. táblázat. Kommunikációs nehézségekre adott érzelmi reakciók

	Hallássérült személy	Kommunikációs partner
Frusztráció	hiszen nagyon gyakran szembesül kommunikációs nehézségekkel	mert nem tudja megértetni magát
Kényelmetlen érzés, aggodalom,	mert attól fél, hogy nehéz felfogásúnak és zavartnak tartják	mert nem tudja kezelni a helyzetet, alkalmatlannak érzi magát erre
Türelmetlenség	amikor halló emberek nem tudnak odafigyelni, hogy érthetően beszéljenek	hiszen időpocsékolásnak érzi a folyamatos ismétlést, a lassú kommunikációt
Harag	saját magára a megértési nehézség, másokra a valós vagy vélt figyelmetlenség miatt.	a tehetetlenség miatt, és nem érti, mit tehetne még, mit is akar még tőle a hallássérült személy
Önértékelés, önbizalom hiánya	mert alkalmatlannak érzi magát a társadalmi életre	mert nem képes megfelelően kommunikálni
(Ön)sajnálát	az aktuális nehéz helyzet miatt	a hallássérült egyén helyzete, és saját tehetetlensége miatt
Bűntudat	mert tehernek érzi magát.	mert nem elég türelmes a hallássérülttel szemben
„Menekülés” a szituációból	tehát máskor jobb elkerülni az ilyen helyzetet	mert úgy tűnik, hogy nem érdekli a másik

Segítőkutyát alkalmazó siket vagy nagyothalló gazdák gyakran számolnak be arról, hogy pozitív diszkriminációban részesülnek, a hallássérülésükről, illetve a kívülállók számára talán szokatlannak tűnő kiejtésről vagy jelnyelvhasználatról elterelődik a figyelem. Az emberek bátrabban közelednek hozzájuk, érdeklődnek, kapcsolatfelvételt kezdeményeznek (3. ábra). Hart, Zasloff és Benfatto (1996) 38 fő hallássérült-segítő kutya tulajdonost és 15 fő hallássérült-segítő kutya várományost vont be a kutatásába. Vizsgálatuk célja a magányosság szint, a szociális interakciók és a stressz-szint felmérése volt a kétféle vizsgálati csoportnál. A már kutyával rendelkező vizsgálati csoport többsége úgy nyilatkozott, hogy a segítőkutya megváltoztatta az életüket a halló személyekkel való kommunikáció szempontjából. 76%-uk jelezte, hogy növekedett a szomszédjaikkal és a helyi közösségekkel való kapcsolatuk, míg a kutyára váró csoportnak csak 33%-a vélte ezt (Hart et al., 1996).

3. ábra. Spontán társalgási helyzet piacon – Kukunak köszönhetően
(fotó: Heim Alexandra)

Nem a kommunikációs problémákon van a hangsúly (a téma adott: „Milyen aranyos a kutya! Miben segít?”). A segítőkutyák nem csak „bevonzzák” a halló beszélgetőtársakat az esetleg magukba zárkózó, kevésbé nyitott gazdákhöz is, hanem pusztán jelenlétükkel tudják oldani a felmerülő frusztrációérzetet és zavartságot a beszélgetőpartnerek között. Szeretném megosztani a személyes tapasztalatomat is. A kutyám nélkül sokkal többször kerültem olyan szituációba, hogy halló személyeket annyira váratlanul érte a „furcsa” kiejtésem, hogy amikor megszólaltam (pl. eltévedtem az utcán és érdeklődtem a járókelőktől), csak elfordultak és otthagytak a megválaszolatlan kérdéssel. Valószínűleg azért, mert amikor hirtelen hallhatóvá vált az én láthatatlan fogyatékozságom, nem tudták, hogy lehetne kezelni ezt a helyzetet. Amikor segítőkutyával voltam, ilyen szinte sose fordult elő velem. Még ha zavarba is jöttem,

leguggoltak és egy ideig simogatták a kutyámat, miután átgondolták az eseményeket, felálltak és újra kezdtük a beszélgetést (Loványi, 2017).

Molnár Zitával végzett igényfelmérésünkben hangjelző kutyával nem rendelkező siket és nagyothallók személyek is úgy látták, hogy a szociális kapcsolataik bővülésében is tudna segíteni nekik egy ilyen speciálisan képzett kutya. Néhány szó szerinti idézet:

- 1) „Pozitív fogadtatást eredményezne az emberek körében... az emberek befogadóbbak, kedvesebbek azokkal, akik kutyás segítségre szorulnak”
- 2) „Ha látják a kutyát a hallássérülttel, akkor jobban figyelnek az emberek, szívesebben segítenek a hallássérültnek.”
- 3) „Kiemeli az egyedülállót a hétköznapi szürkeségéből, társaságba viheti.”
- 4) „Ha a hallássérült személy zárkózott személyiség, és nehézséget okoz neki a mások felé nyitás, akkor egy kutyus ezen is segíthet, el lehet magyarázni, hogy miben segít neki, és ez már elég ok egy beszélgetés elkezdésére.”

Nagyon érdekes volt olvasni a kérdőívek feldolgozásakor, hogy olyan hallássérült személyek is hasonló előnyeit látták a hangjelző kutyáknak, mint az érintett gazdák – annak ellenére, hogy nekik még sose volt ilyen konkrét tapasztalatuk vizsgázott segítőkutyával.

Mások is megfogalmazták, hogy a biztonságérzet növekedésében, a lelki jólét elérésében is tudna segíteni egy ilyen speciálisan képzett kutya. Egy hölgy így fejtette ki a véleményét: „Nagyon megnyugtató lenne és sokat javítana az életminőségemen. Éjszakára ki kell vennem a készüléket, mert begyullad a fülem, s borzasztóan félelmetes a csend és a sötétség együtt.” Többen jobban szeretnék, ha egy eb ébresztő fel őket reggelente, mint egy „durva ébresztőóra, ami földrengést okoz”. „Hiába villog az ébresztőóra, ha a takaró a fejemre van húzva”, „Addig piszkálna reggel (a kutyát), amíg fel nem kelek”, „Nem lehet nem észrevenni” (Molnár, 2017).

Ilyen értelemben a négy lábú segítő társak sokkal többet tudnak nyújtani, mint például a villogó és/vagy rezgő segédeszközök. Hiszen jelentősen javíthatják gazdájuk életminőségét – a fizikai és lelki segítségen túlmenően –, hozzájárulhatnak a hallássérült személyek társadalmi integrációjához (Bánfalvy, 2002; Topál, & Hernádi, 2007).

A hallássérültek közössége mint kulturális, etnikai és nyelvi kisebbség?

A hallássérült személyek közösségét vizsgálhatjuk makroszociológiai szempontból – ekkor a társadalmon belüli helyzetükre és jellemzőikre vagyunk kíváncsiak (pl. életszínvonal, jövedelem, lakáshelyzet). A mikroszociológiai megközelítés során a kutatások célcsoportja a siket közösség, ennek elemzésével foglalkoznak (pl. belső struktúra, egyenlőtlenségi viszonyok, jelnyelv melletti elkötelezettség).

A hallás hiánya és a beszédmegértési nehézségek miatt a súlyos hallássérült személyek gyakran elszigetelődnek a halló társadalomtól, ezért az idejük nagy részét inkább sorstársaikkal töltik. A hasonló tapasztalatok egy sajátos közösség és identitás, az ún. „siketkultúra” kialakulását eredményezték. Számottevő részük inkább egy saját „történelemmel” és szokásokkal rendelkező nyelvi, kulturális és etnikai kisebbség tagjának, nem pedig fogyatékosnak érzi magát (Abonyi, 2003; Vasák, 2005).

A siket személyek közül sokakra jellemző a jelnyelv iránti nagy tisztelet, egy nyelvi közösség tagjainak vallják magukat. A jelnyelv melletti elkötelezettség következménye lehet a többségi társadalomtól, illetve a hallássérültek egyes csoportjaitól való elzárkózás, hiszen az emberi kommunikáció, érintkezés egyik alapja a közös nyelv ismerete.

Azonban a hallássérültek világa sem homogén, hiszen vannak olyanok is (pl. cochleáris implantált fiatalok, hallókészüléket használó felnőttek), akik nem azonosulnak ezzel a siketidentitással. Ők jól érzik magukat a hallók között, és inkább az integrált oktatást-nevelést illetve a hangos beszéd használatát részesítik előnyben (Abonyi, 2003). Vagyis beszélhetünk szinte csak jelnyelven, illetve a jelnyelv mellett – az iskolai oktatásnak köszönhetően – hangos beszéddel is kommunikáló siketokról. Ugyanakkor vannak olyanok is, akik hallók között töltik mindennapjaikat, így kizárólag a hangos beszédet használják.

A hallássérülteknek és családjaiknak komoly nyelvi, identitási és kulturális dilemmákkal kell megküzdeniük (Nikolausz, & Perlusz, 2015). Megtanulják-e a jelnyelvet? Hallókkal jelnyelvvvel (tolmács közreműködésével) vagy beszéddel kommunikálnak? Hallássérült közösségben melyik nyelvet használják? Az integrált vagy a speciális intézményben történő nevelés-oktatás ajánlott (Bartha, Hattyár, & Szabó, 2006)?

Megítélésem szerint a hallássérült személyek eltérő igényű csoportjai (pl. első-sorban hangos beszédet vagy jelnyelvet használók) között is úgynevezett „hidat” tudnak alkotni a hangjelző kutyák pusztá jelenlétükkel. Többször tartottam vidéken is segítőkutya-bemutatót hallássérült érdeklődők számára szervezett rendezvényeken. Úgy tapasztaltam, hogy segítőkutyámnak köszönhetően sokkal közvetlenebb légkört sikerült kialakítanunk, mint nélküle: elterelődött a figyelem arról, hogy más-más nyelven kommunikálunk a mindennapokban (Loványi, & Mányik, 2011).

A HANGJELZŐ KUTYÁK KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT INTEGRÁCIÓS HATÁSAI

Egyesületünk igyekszik kiaknázni a segítőkutyákban rejlő minden lehetőséget, hiszen pozitív hatásuk többretű és sokfunkciós lehet. A hallássérült-segítő kutyák nem csak gazdáik önállóságát és életminőségét tudják javítani fizikai, illetve lelki segítség útján. A kutyatulajdonosok nagy része ugyanis további közösségi programokon kamatoztathatja ön maga és segítőkutyája tudását. Ezt a következő példákkal szeretném alátámasztani:

Kutyás parasportok: a kutyákkal együtt űzhető sportokkal (pl. agility, frizbi, labda- és birkaterelés) ösztönözni tudjuk az esetleg bezárkózó, magányos siket vagy nagyothalló gazdákat (Mányik, 2013).

Terápiás foglalkozások tartása sors társi közösségekben: több segítőkutyánkat az alapvégzettségén (pl. hangjelző kutya) túl terápiás kutyának is levizsgáztattuk (pl. hangjelző és terápiás kutya). Ez még nem elterjedt megoldás, de mi két okból tartjuk fontosnak: egyrészt az érintett gazdák terápiás foglalkozásokkal szeretnének a sors társaiknak (pl. más hallássérültek) segíteni, másrészt így még alaposabban felkészít-

hetjük a kutya-gazda párosokat az attitűdformáló tréningekre, a nagyobb létszámú csoportokban és zavaró körülmények közötti közös munkára (pl. iskolákban, rendezvényeken) (Köböl, & Topál, 2012).

Segítőkutyaínt és gazdáik részvételével új megközelítésű társadalmi szemléletformálás óvodákban, iskolákban, munkahelyeken és rendezvényeken: tapasztalataink és a visszajelzések szerint a hallás-, látás- és mozgássérült önkéntes előadók illetve segítőkutyaínt a közös ismeretterjesztő foglalkozásokkal, bemutatókkal is hozzájárulnak a fogyatékossgal élő személyek egyenrangú társadalmi életéhez, az önrendelkező, független életvitel és a tolerancia fontosságának megismertetéséhez, elfogadtatásához illetve elterjesztéséhez (Loványi, 2015b).

Tudatformálás „segítőkutya” mesekönyvvel: a *Kuku és barátai: Ismerjük meg közösen a segítőkutyaínt világát!* című kiadvány célja a vakvezető-, hallás-, mozgássérült- és személyi (pl. autista kisfiút) segítő és terápiás kutyaínt világának, illetve rajtuk keresztül a fogyatékossgal élő gazdáik mindennapjainak bemutatása. A mesekönyvben mindent Kuku, a hallássérült-segítő kutya szemszögéből láthatunk (Loványi, 2015a).

Felmérések, visszacsatolási lehetőségek tevékenységünk hatásairól: különféle módszerekkel vizsgáljuk programjaink egyéni és társadalmi hatásait, illetve a segítőkutyaínt részt tudnak venni különböző etológiai kutatásokban is (pl. tekintetkövetéses vizsgálatok) (Loványi, & Piczkó, 2013; Téglás, Gergely, Kupán, Miklósi, & Topál, 2012).

TÁRSADALMI SZEMLELETFORMÁLÓ FOGLALKOZÁSOK – HANGJELZŐ KUTYÁK BEVONÁSÁVAL

Az attitűdformáló programsorozatunk célja – többek között – a hallássérült előadók motiválása a sikerélmények által, és a társadalmi beilleszkedésük elősegítése, illetve a nem fogyatékos gyermekek és felnőttek szociális készségének fejlesztése is (pl. elfogadás, segítőképeség, empátia), személyiség- és közösségfejlesztés.

Az új szemléletű tréningek tematikáját a segítőkutya-gazdák, tapasztalati szakértők és szakemberek (pl. hallássérült gyógypedagógus-szociológus, látássérült pszichológus, mozgássérült rehabilitációs kutyaíntképző) bevonásával dolgoztuk ki 2011-ben, eleinte a legnyitottabb korosztályok, az óvadás és az iskolás gyermekek számára. Később foglalkozásainkat felnőttek számára is alkalmassá tettük annak érdekében, hogy munkahelyekre is eljuthassunk programunkkal. Célunk, hogy csupán néhány segítőkutyaínt és gazdáikkal minél több nem fogyatékos személyt érjünk el. Mindössze néhány év alatt 133 tudatformáló foglalkozást (4300 fő) és 202 segítőkutya-bemutatót tartottunk (2017. decemberi adatok).

Külföldön is járt a csapatunk, amikor több szlovák óvoda és iskola meghívásának tettünk eleget, de érkezett már felkérés Törökországból és Erdélyből is. Az attitűdformálásnak nem csak többségi, hanem szegregált intézményekben is szükségét érezzük, hiszen számukra különösen fontos lehet más „fogyatékosági” csoportok megismerése és elfogadása. Ezt támasztja alá Köböl Erika gyógypedagógus véleménye is:

...A legtöbb szegregált intézményre jellemző, hogy általában több korosztályt és több sérüléstípust is befogad. Ezek alapján világos, hogy a világ változottsága, sokszínűsége ezekben az intézményekben is jól látható, ezzel az itt ellátott tanulók is szembesülnek. Emellett esetünkben a saját sérülésük megismerése, elfogadása, elfogadtatása is fontos feladat. Tanulóink számára ebben – különösen a kamaszkor idején – segítséget kell nyújtanunk... Tapasztalataink alapján a kutyákkal asszisztált érzékenyítő program, a résztvevők hitelessége, pozitív mintája nagy elismerést vívott ki tanítványaink körében. (részlet Kőből Erika leveléből, 2016)

A sajátélményű programok során nagy hangsúlyt kap a hallássérült emberek és a hangjelző kutyák mindennapjainak bemutatása (a résztvevők forgószínpadszerűen haladnak az asztalok között, ahol találkozhatnak a különböző fogyatékosági típust képviselő „szekcióvezetőkkel”) (Loványi, 2015b).

4. ábra. Kuku óvodás gyermekek között (fotó: Burányi Virág)

5. ábra. Iskolai foglalkozáson (fotó: Kohut Árpád)

6. ábra. Szituációs játékok munkahelyi programon (fotó: NEO MSKE)

Természetesen az életkori sajátosságoknak megfelelően más-más jellegű foglalkozás zajlik az óvodákban, tanintézményekben (általános iskola alsó és felső tagozat, középiskola), felnőttek (felsőfokú intézmények és munkahelyek) esetén. Minden foglalkozástípus interaktív, színes és változatos. Érdekes eszközöket próbálunk alkalmazni. Az alábbiakban összefoglalom az iskolai osztályok esetén bevált tematikát, amelyet a tréningeken rendelkezésre álló időkeret, illetve a hallássérültek heterogén csoportját figyelembe véve alakítottunk ki, Kukuval és Mákkal átélt tapasztalatok alapján. Az idézőjelben szereplő információk természetesen nem teljeskörűek, csak a szemléltetés érdekében teszem közre őket.

Bemutakozás, alapvető kommunikációs szabályok „lefektetése” („Hallássérültem születtem, ezért beszélek így. Ha nem értetek valamit, nyugodtan szóljatok és elisméltém. Ha valaki szeretne valamit kérdezni, kérem, tegye fel a kezét. Megkönnyíti számomra a szájról olvasást, ha tudom, hogy éppen ki beszél: így rátok tudok nézni, és leolvasom a szátokról, amit mondani szeretnétek.”).

Hangjelző kutya munkájának ismertetése „élőben” és videó segítségével („Ő Kuku, a hallássérült-segítő kutyám, a zajok jelzésével könnyíti meg a mindennapjaimat, főleg ha nem viselem a hallókészüléket. Ha például kopogás, a telefon vagy a vekker csörgése hallatszik, odajön hozzám, érintéssel jelez, és megmutatja mi történt. Mutatok Nektek egy videót, hogy lássátok, hogyan segít nekem otthon Kuku.” Amikor a videóban megszólal például az ébresztőóra, meg szoktam kérdezni: „Ti halljátok?” Amint bólintanak a gyermekek, megerősítem bennük: „Én nem hallok, ha nincs rajtam a hallókészülék.”)

Rezgő és villogó segédeszközök kipróbálása („Nem minden hallássérültnek van segítőkuttyája. Akinek nincs, annak ilyen eszköz is tud segíteni. Szerintetek ez micso-da? Miért különleges ez a csengő (villog)? Ki szeretné kipróbálni?”)

Hallókészülék bemutatása („Láttatok már hallókészüléket? A mikrofon felerősíti a hangokat, ez is tud segíteni a beszédértésben. Nézzétek, én is hordok ilyen készüléket!”)

Kommunikációs technikák ismertetése mondatok csoportosításával („Találkoztatok már hallássérülttel? Hoztam nektek igaz-hamis állításokat, hogy miként tudtok jól kommunikálni siket vagy nagyothalló emberekkel? Húzzatok egy kártyát, olvassátok fel úgy, hogy én is értem, és döntsétek el, hogy igaz vagy hamis a mondat!”)

Szájról olvasási gyakorlatok képek és hang nélküli videó használatával („Meséltem Nektek, hogy én szájról olvasok. Húzzatok egy-egy képet, találjátok ki, hogy melyik betűkártyához tartozik. Nézzétek meg a videót! Vajon mit mondhat a néni?” Ha tévednek a gyerekek: „Látjátok, nem is olyan könnyű szájról olvasni. Ezért szokott előfordulni, hogy a hallássérültek félreértenek bizonyos dolgokat, és ezért is fontos nekik, hogy szépen, lassan, jól artikulálva beszéljenek velük az emberek.”)

Jelnyelvi játék („Látjátok, én beszéddel kommunikálok, de biztosan az utcán vagy a TV-ben találkoztatok olyan hallássérült személlyel, aki jelnyelven kommunikál. Válasszatok a kártyák közül egy képet, és próbáljátok meg kiolvasni a szótárból, hogy mi lehet a jele!”)

A célcsoport sajátosságainak függvényében természetesen változhat az interaktív foglalkozások felépítése. Például óvodákban több nagymozgásos feladatba vonjuk be a gyermekeket, és élőben is bemutatunk segítőkutya-akciókat (pl. hogy költi fel a hangjelző kutya a gazdáját a vekker csörgésére). A felnőttek pedig a jogszabályi háttérbe is betekintést kaphatnak, illetve a munkájukkal kapcsolatos szituációs játékokban is részt tudnak venni (pl. egy biztonsági ór találkozik hallássérült személlyel). Érintettségemből eredően segítőkutya nélkül is többször tartottam előadást különböző intézményekben. Kukuval és Mákkal viszont megtapasztalhattam, hogy mennyit segíthet egy ilyen négy lábú „asszisztens” jelenléte a felszabadult légkör kialakításában.

Kutatási tapasztalatok

Fontosnak tartom, hogy a társadalmi szemléletformáló programunk hatásait felmérve, folyamatosan finomíthassuk és továbbfejleszthessük a módszerünket.

A témavezetésem alatt zajló szakdolgozati, empirikus vizsgálat során Bakonyi Anna Rózsa ellátogatott a segítőkuttyák bevonásával egy negyedik osztályban megvalósított foglalkozásunkra. Előtte, illetve utána néhány nappal beszélgetett a meghatározott kritériumok alapján kiválasztott tanulókkal. A rendhagyó osztályfőnöki óra a fentiekben ismertetett tematika szerint történt, valamint az első és a második interjú alkalom eredményeit vetette össze. A beszélgetések egyik részét a következő

fejezetben részletesebben bemutatott *Kuku és barátai* mesekönyv három illusztrációja képezte: arra voltunk kíváncsiak, hogy a gyerekek észreveszik-e a rajzokon azokat a jellemzőket, amelyek a főszereplő hallássérülésére és a hangjelző kutyája munkájára utalnak. A strukturált interjú másik felében pedig nyitott és zárt kérdések feltételére került sor – a hallássérült személyek mindennapjaival, illetve a hozzájuk való viszonyulással, a hangjelző kutyákkal és az attitűdformáló foglalkozáson szerzett ismeretekkel kapcsolatban.

Az elemzés rávilágított arra, hogy a programnak köszönhetően gyarapodott a gyermekek tudása siket és nagyothalló emberekről, és a velük szembeni attitűdük is pozitív irányba változott, ami a megnyilvánulásaiból és a kérdésekre adott válaszaikból szűrhető le. A második interjú alatt már megnevezték a diákok a képek a hallássérülés és a hangjelző kutyák szempontjából releváns pontjait, jóval több információt tudtak megosztani a témában (pl. hallókészülék használata, érintettek hibás kiejtése, a hatékony segítségnyújtás módjai, a sötétben és zajos környezetben való kommunikáció nem megfelelő, mindennapi életvitelt segítő eszközök, hallássérült-segítő kutyák speciális feladatai) (Bakonyi, 2016).

Néhány kiemelt megnyilvánulás:

- 1) „Hallókészüléke van a néninek, de így is vidám.”
- 2) „A lány alszik. Az ébresztő óra csörög, de a lány nem hallja, mert hallássérült. A kutyája felébreszti.”
- 3) „A lány olvas és nem hallja, hogy a postás szólni szeretne neki. Ezért a kutya figyelmezteti.”
- 4) „Ne forduljunk el. Rendesen beszéljünk, és olyan hangosan, amit meghall.”
- 5) „Ne rakjuk a szánk elé a kezünket, mert akkor nem tudja leolvasni a szánkról, amit mondunk.”
- 6) „A hallássérültek szoktak telefont használni. SMS-ben vagy emailban beszélnek.”
- 7) „Furcsán beszélnek. Lehetnek kedvesek és barátságosak.”
- 8) „A hallássérültek jelnyelvvel is tudnak kommunikálni egymással. A két kezüket használják.”
- 9) „Ugyanolyanok, mint mi.”

Egy másik felmérés keretében szakirodalmi forrásokra is támaszkodva kidolgoztunk egy általános és középiskolás tanulók körében használt, nyitott és zárt, illetve direkt és indirekt kérdéseket egyaránt tartalmazó kérdőívet. A kikérdezés a foglalkozások előtt és után történt, a válaszok tartalmi és statisztikai elemzésével hasonlítottuk össze a gyermekek fogyatékossgal élő személyek iránti hozzáállását és attitűdjét. Tíz iskolai osztályt vontunk be a kutatásba, és törekedtünk arra, hogy a földrajzi elhelyezkedésük, fenntartójuk, típusuk és a fogyatékos személyekkel kapcsolatos tapasztalataik szempontjából heterogén képet mutassanak, valamint a kiválasztott tanulók is a lehető legjobban képviseljék az általános és középiskolai diákok teljes populációját. Összesen 253 kérdőív elemzésére került sor, amelyek alapján következtetéseket vontunk le a foglalkozásaink eredményességére vonatkozóan. A felmérés adatai szerint társadalmi szemléletformáló programsorozatunk látványosan kedvező változásokat eredményezett: a pozitív hozzáállást tükröző válaszok száma jelentősen nőtt, a negatív tartalmúaké pedig csökkent.

A megkérdozettek hozzáállását mutató válaszok tartalmi elemzése során is fel-fedezhettünk különbségeket a szemléletformáló tréning után. A foglalkozások előtti válaszaikat pontosították, konkretizálták és részletezték (pl. „nehezen közlekedik”, „nem tud felvenni dolgokat a földről”, „nem éri el a magasban lévő tárgyakat”, „akadálymentes mellékhelyiség keresése”). Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tanulóknak – a tudatformáláson túl – az esélyegyenlőséggel és a fogyatékos-sággal kapcsolatos ismereteket is át tudtunk adni játékos formában (Loványi, & Piczkó, 2013; Loványi, 2015b).

MINÉL ELŐBB, ANNÁL JOBB – SZEMLÉLET-FORMÁLÁS „SEGÍTŐKUTYÁS” MESEKÖNYVVEL

Az óvodákban, általános és középiskolákban, illetve munkahelyeken tartott szemléletformáló programokon azt figyeltük meg, hogy az óvodás és kisiskolás gyermekek még nagyon nyitottak, természetesként kezelik a sokféleséget. A kisgyermekek általában érdeklődően csodálkoznak rá a világra, előítéletektől mentesen mernek viszonyulni a „másként” élő fogyatékos személyekhez is. Általában olyan kreatívak, hogy maguktól kitalálják, hogyan és miben tudnak jól segíteni. Nem félnek attól, hogy mi történik, ha esetleg valamit elrontanak. Később, a felnőttek társaságában már azt látják, hogy nem illik „megbámulni” fogyatékos-sággal élő embereket, és nem szabad őket megkérdőzni a problémájukról. Majd fokozatosan a zavartság, a félelem, a szégyenérzet válik jellemzővé. A felnőttek pedig már inkább a vélt elvárásoknak szeretnének egymás (pl. a kollégák) előtt megfelelni.

Tehát az óvodás évek ebből a szempontból is rendkívül értékesek, hiszen ekkor még könnyebben elfogadják a gyermekek a másságot. Szakirodalmi források támasztják alá, hogy a mese az érzelmi intelligencia és a képzelőerő egyik legfontosabb fejlesztési eszköze, amely életre szóló nyomokat hagy a gyermekekben (Kádár, 2012). Ezért is fontos, hogy a mesének köszönhetően ezekben az érzékeny témákban (pl. fogyatékos-ság, segítő-kutyák, elfogadás) is a megfelelő lelki tükröt tarthassák a gyermekek elé az óvopedagógusok és a szülők.

A segítő-kutyákról szóló mesekönyvvel egyszerre tudjuk kiaknázni a meseterápia és az állatok jótékony hatását. A *Kuku és barátai: Ismerjük meg közösen a segítő-kutyák világát!* című mesekönyv elsősorban kisgyermekek számára készült, igaz történetek alapján. A 44 oldalas, vidám illusztrációkkal teli, ismeretterjesztő mesét tartalmazó kiadvány célja a vakvezető-, hallás-, mozgássérült-segítő, személyi (autista kislány) segítő és terápiás kutyák világának illetve fogyatékos-sággal élő gazdáik mindennapjainak megismertetése az érdeklődőkkel – Kuku, a hangjelző kutya szem-szögéből (Loványi, 2015a).

A kiadvány a gyermekek nyelvén betekintést nyújt a kutya-gazda párosok történeteinek keresztül, hogy miben különböznek, illetve miben egyeznek az egyes fogyatékos-ságtípusok. Így a hallássérült személyek mindennapjairól is képet kaphatunk, például:

- milyen segédeszközöket használhatnak a siket vagy nagyothalló személyek;
- hogyan történik a hallás- és beszédfejlesztés;

7. ábra. Kisdíákok a mesekönyvvel (fotó: Járdány Bence)

- hogyan zajlik a hangjelző kutyák képzése és milyen vizsgával zárul;
- a hallássérült-segítő kutyák miként könnyítik meg hallássérült gazdájuk életét;
- a segítőkutyákat és gazdájukat milyen jogok illetik meg;
- hogyan tudnak mások segíteni nekik;
- milyen aktív tevékenységekkel tölthetik a gazdák a szabadidejüket a hangjelző kutyákkal együtt (pl. „kutyás” sportok, bemutatók);
- végül a legfontosabb tanulság: a hallássérülésünk ellenére a többiekkel együtt közös világban, társadalomban élünk.

A mesekönyvben több – pl. mozgássérült, látátássérült, autizmusban érintett – gazda történetébe is betekinthetnek az olvasók, a tanulmány témája okán itt a hallássérültekre vonatkozó szempontokat emeltem ki.

Nagy örömünkre a mesekönyv eljutott már óvodákba, többségi és speciális iskolákba, farsangi-, illetve mikulásrendezvényekre, gyermekkorházba. Családtagok és az illetékes szakemberek is pozitív tapasztalatokról számoltak be. Mivel a könyv valódi szereplők, segítőkutyák történetén alapul és a kutya-gazda párosok rendszeresen tartanak társadalmi szemléletformáló programokat, a „mesefigurákkal” történő személyes találkozók még hitelesebbé teszik a gyermekek számára a mesét. Az attitűdformáló foglalkozásokon meg szoktuk ajándékozni mesekönyvvel az intézményeket, így a gyermekek később fel tudják eleveníteni a közös élményeket.

ÖSSZEGZÉS

A társadalmi beilleszkedés eredményességét befolyásoló tényezők két oldalról közelíthetők meg, hiszen ehhez nem csak a megfelelő környezeti elemek, hanem az egyén integrációs törekvései is szükségesek. Nekünk sem szabad csodákra várnunk, hanem tennünk kell a közös ügyünk érdekében. Ennek csupán lehetséges eszközei a négy lábú társak bevonásával tartott szemléletformáló programok és a segítőkutyák világáról szóló mesekönyv. Úgy tapasztalom, hogy – talán a hiányos médiaképnek is betudhatóan – a többségi társadalom sokszor nincs tisztában azzal, hogy vannak

olyan hallássérültek is, akik a hangos beszéd használatát részesítik előnyben, sikeresen folytatják tanulmányaikat integrált keretek között és különböző segédeszközök használatával törekednek a hallásmaradvány javítására, tehát igyekeznek lehetőségük szerint maximálisan beilleszkedni a hallók közösségébe. A jelnyelvre és az ezzel kapcsolatos törvényre talán nagyobb hangsúlyt helyez a sajtó, így ez ismertebb a társadalomban.

Úgy tapasztalom, ha egy siket vagy nagyothalló személy például hibás kiejtéssel szólal meg az utcán, azok a halló személyek, akik addig még nem találkoztak hallássérült emberekkel, sokszor „kimenekülnek” az adott szituációból vagy téves elképzelések, előítéletek alakulnak ki bennük. Ahogy a cikkben láthattuk, ezen kommunikációs szakadékok áthidalásához és ismeretterjesztő programok megvalósításához hatékony megoldás lehet a hangjelző kutya bevonása. Reményeim szerint azonban, közös erővel (pl. négy lábú társaknak és más szemléletformáló törekvéseknek köszönhetően is) hamarosan eljutunk a valódi esélyegyenlőséghez és teljes társadalmi integrációhoz (Perlusz, 2009).

Mivel Magyarországon még kevés hangjelző kutya dolgozik, terveink között szerepel a tanulmányban ismertetett munka folytatása, a kutatásaink nagyobb mintán való kipróbálása és további felmérések megvalósítása, hogy az újabb vizsgálatokból megbízhatóbb adatokhoz és következtetésekhez juthassunk. Bízunk benne, hogy ezek az adatok is hozzájárulnak ahhoz, hogy a neuralgikus pontok megismerésével és feltárásával elősegítsük a hallássérültek életminőségének javítását, végső soron beilleszkedésüket a társadalomba.

Felhasznált irodalom

1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról. A szociális és munkaügyi miniszter 27/2009. (XII. 3.) SZMM-rendelete a segítő kutya kiképzéséről, vizsgáztatásának és alkalmazhatóságának szabályairól.
- KSH Központi Statisztikai Hivatal kiadványa (2011. évi népszámlálás, 11. számú: Fogyatékos-sággal élők).
- Abonyi N. (2003). *Szociológiai ismeretek*. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Bakonyi A. R. (2016). *A hangjelző kutyák Magyarországon és munkájuk megismertetése érzékelítő tréninggel*. Szakdolgozat. Budapest: ELTE BGGYK.
- Bánfalvy Cs. (2002). *Gyógypedagógiai szociológia*. Budapest: ELTE BGGYFK.
- Bartha Cs., Hattyár H., & Szabó M. H. (2006). A magyarországi siketek közössége és a magyarországi jelnyelv. In Kiefer F. (szerk.), *A magyar nyelv* (pp. 852–906). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bergold, J., & Thomas, S. (2010). Partizipative Forschung. In G. Mey, & K. Mruck (Eds.), *Handbuch Qualitative Forschung in der Psychologie* (pp. 333–344). Wiesbaden: VS Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-531-92052-8_23
- Hart, L. A., Zasloff, R. L., & Benfatto, A. M. (1996). The socializing role of hearing dogs. *Applied Animal Behaviour Science*, 47, 7–15. [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(95\)01006-8](https://doi.org/10.1016/0168-1591(95)01006-8)
- Hoffman, M. (2013). *Lend me an ear – Temperament, selection and training of the hearing ear dog*. Hely: Dogwise Publishing.
- Kádár A. (2012). *Mesepszichológia. Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*. Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Köböl E., & Topál J. (2012). Játék vagy munka? A kutyás terápia lehetőségei a tanulásban akadályozott gyermekek fejlesztésében. *Gyógypedagógiai Szemle*, 52(2), 159–169.
- Loványi E. (2015a). *Kuku és barátai – Ismerjük meg közösen a segítőkutyák világát!* Budapest: NEO Magyar Segítőkutya Egyesület.
- Loványi E. (2015b). Segítőkutya társadalmi szemléletformáló program hatásainak elemzése egy új kutatás tükrében. In Hernádi I., & Könczei Gy. (Eds.), *A felelet kérdései között: Fo-*

- gyatékosságtudomány Magyarországon (pp. 121–134). Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.
- Loványi E. (2017). Több mint hangjelző kutya? A segítőkutyák járulékos hatásai. Előadás, a *Segítőkutyákkal az integrációért II.* konferencián. NEO MSKE – ELTE BGGYK, Budapest.
- Loványi E., & Mányik R. (2011). Négy lábú segítség: Hogyan tud segíteni egy hallássérült-segítő kutya? 2011. január 31-i előadásunk összefoglalása dióhéjban. *Hasé*, 119(3), 12.
- Loványi E., & Mányik R. (2012). A hallássérülteknek is lehet segítőkutyája? Avagy egy hangjelző kutya történetei. *Állati Hírek – Állatkórházi Magazin*, (8), 20–22.
- Loványi, E., & Perlusz, A. (2016). Raising Awareness of Society Using Service Dogs in the Integration of Hearing Impaired Children into Preschool and Elementary School Communities. In T. J. Karlovitz (ed.), *Studies from Education and Society* (pp. 13–25). International Research Institute sro, Komarno, Slovakia.
- Loványi E., & Piczkó K. (2013). Társadalmi szemléletformálás és integráció támogatása segítőkutyák bevonásával, avagy a négy lábú segítő társak sokrétű szerepe. Egy projekt és hatásvizsgálat tapasztalatai. *Gyógypedagógiai Szemle*, 16(2), 95–111.
- Mányik R. (2013). A segítőkutyák és a „kutyás” sport világa. *Állati Hírek – Állatkórházi Magazin*, (10), 16.
- Marton K. (2014). Participation of children and adults with disability in participatory and emancipatory research. *Neveléstudomány* (3), 23–32.
- Molnár Z. (2017). *A hallássérült-segítő kutyák kiképzésének létjogosultsága Magyarországon.* Szakdolgozat, ELTE BGGYK, Budapest.
- Nikolausz K., & Perlusz A. (2015). Siket és cochleáris implantált fiatalok és felnőttek identitástudatának vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle*, 43(4), 279–289.
- Perlusz A. (2009). Saját élményű gyakorlatok, „érzékenyítés” – ötletek a hallás fontossága és a hallássérülés megtapasztalására. Kemecsei É., & Nagy J. T. (Eds.), *Esélyegyenlőség a joggyakorlatban – Szociális Jogi Szabályozás*. Budapest: FSZK. 25–27.
- Sándor A. (2018). Az együttgondolkodásból fagadó többlettudás az értelme: Az inkluzív kutatás módszertana egy fogyatékoságtudományi kutatás tapasztalatai tükrében. *Gyógypedagógiai Szemle*, 46(1), 12–32.
- Téglás, E., Gergely, A., Kupán, K., Miklósi, Á., & Topál, J. (2012). Dogs' gaze following is tuned to human communicative signals. *Current Biology*, (3), 209–212.
<https://doi.org/10.1016/j.cub.2011.12.018>
- Topál J., & Hernádi A. (2011). Gyógyító állatok: Tudomány vagy kuruzslás? *Magyar Tudomány*, 172(6), 678–685.
- Vasák I. (2005). *A világ siket szemmel*. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Wayner, D. S., & Abrahamson, J. E. (1998). *learning to hear again with a cochlear implant: An audilogic rehabilitation curriculum guide*. New York, NY: Hear Again Inc.

VÁROS ÉS HEGEDŰS (FERENCZ J. RÉKA)

„ÉRDEKEL A KORTÁRS MŰVÉSZET. KÜLÖNÖS TITOK, HOGYAN ALKOT A FESTŐ ÉS MÁS MŰVÉSZ MŰLANDÓT ÉS MARADANDÓT.

ÉVEKKEL EZ ELŐTT EGY MANAPSÁG SZOKVÁNYOS, NEM IS MINDIG JÓ VETÜLETŰ KÖZÖSSÉGI FÓRUMON LÁTTAM MEG EGY FESTMÉNYT, AMI AZ EGYSZERŰSÉGÉVEL, TISZTASÁGÁVAL, DERŰJÉVEL ELRAGADTATOTT. RÖSTELLEM, DE NEM EMLÉKSZEM ARRÁ PONTOSAN, HOGY MELYIK KÉP VOLT EZ, AZ ÉLMÉNY HATÁSA AZ, AMIT ŐRZÖK. MEGLÁTTAM, ÉS AZONNAL ELKEZDTEM KERESNI AZ ALKOTÓT ÉS A TÖBBI ALKOTÁSÁT. MINDENT TUDNI AKARTAM... AZ EGÉSZ DÉLUTÁNT FERENCZ J. RÉKA VIRTUÁLIS KÉPTÁRÁBAN TÖLTÖTTEM. ESTE FELÉ MÁR A CSALÁDOMAT IS BEÜLTETTEM A GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSRA, EGYÜTT NÉZTÜK RAJONGVA A KÉPEKET. AKKOR MÉG NEM ISMERTEM A FESTŐMŰVÉSZNŐT, DE A KÉPEIN KERESZTÜL EGY NAGYON IMPULZÍV, ÉRZÉKENY, KEDVES NŐT SEJTETTEM, AKI ÚGY FEST, MINTHA BESZÉLGETNE. MINTHA ÜLNÉNK EGY KÁVÉ MELLETT ÉS MESÉLNÉNK EGYMÁSNAK. HÉTKÖZNAPI ÉS ÜNNEPI TÖRTÉNETEKET, AMIK MEGTÖRTÉNTÉK, VAGY HA NEM, AKKOR BÁRMIKOR MEGTÖRTÉNNEK. RÉKA KÉPEI SZÁMOMRA HANGULATOKAT, ÉRZÉSEKET, ÉRZELMEKET TÜKRÖZNEK. EGYSZERŰEN, EMBERIEN, BEFOGADHATÓAN. EGYES KÉPEI ELVARÁZSOLVA REPÍTENEK VALAHOVA, AHOL JÓ LENNI. MÁSOK ELGONDOLKODTATNAK, ÉS AZT MUTATJÁK MEG, HOGY VANNAK KÉTSÉGEINK, VANNAK MÉLYSÉGEINK ÉS KÜZDELMEINK. EGYES KÉPEI A LEHETSÉGESET ÉS A LEHETETLENT OLVASZTJÁK VALÓSÁGGÁ. SZERETEM A FÁIT, A HÁZAIT, A TEREIT, A SZÍNEKET, AMIKET FELFEST A VÁSZNRA, ÉS TISZTELETTTEL CSODÁLOM AZT AZ EMBERT, AKI ENGEDI MEGNÉZNI SAJÁT MAGÁT, ÉS ELMOSSA A KÉPZELET ÉS A LEHETŐSÉG HATÁRAIT. AZTÁN KIAGGATJA SZÁRADNI, HOGY MÁSNAP SZOMORÚAN VAGY ÜDÉN ÉS DERŰSEN LEHESSÜNK SAJÁT MAGUNK.